

k nastínění „přátelských“ a „klientských“ vazeb pána písařského se po posázavských Ratajích. Šandera tak předestírá upravený obraz vývoje pohusitského období a naznačuje, že k sobě Hynce Ptáček z Pirkštejna a Jiří z Poděbrad neměli zdaleka tak blízko, jak bývá tradováno.

Narativně podaná životopisná črta s nezbytným shrnutím rodového původu, vazeb a zázemí, doplněná pokusem o psychologické prokreslení Ptáčkova portrétu, otevírá několik témat, která si zaslouží bližší pozornost. Šandera opakovaně vyzdvihuje čínorodost východočeského pána, který neúnavně, bez ohledu na roční období objíždí své skutečné i potenciální spojence a usiluje o získání podpory pro svůj program. Zároveň nám tak zanechává svědectví o fungování politického prostoru (nejen) východních Čech. Fungování, které se stále zakládalo více na osobních než na písemných kontaktech. Vyměněné listy, například o průběhu jednání poselstev s potenciálními uchazeči o český trůn, zůstávaly prostředkujícími svědectvím, nebyly však samy o sobě iniciátory dalších politických kroků. Také Ptáčkově postupně vybudované přední postavení v čele východočeských landfrýdů, jak Šandera dokládá, určovala především váha jeho osobnosti či spíše respektované politické obratnosti než její institucionalizované zakotvení. V této souvislosti by si možná větší pozornost zasloužily problémy, na které autor v textu naráží, ale ponechává je spíše stranou svého líčení. Biografie východočeského pána tak sice získává na sevřenosti, na druhou stranu by nám pokus o shrnutí správní role krajského zřízení v delší časové perspektivě mohl přinést zajímavý srovnávací materiál například k úloze plzeňského landfrýdu, jehož starší správní vazby a z nich vyplývající organizační roli využila katolická šlechta právě v husitském období. Nesporně pozitivním rysem předložené Ptáčkovy biografie zůstává upozornění na nejednoznačný vztah mezi krajskými landfrýdy a některými královskými věnnými městy, zejména dominantním Hradcem. Pokládáme-li zjednodušeně landfrýdní zřízení za nástroj sloužící k obnovení řádu a pokoje, je paradoxní, že k jeho pečetění nepřistoupila již zmíněná města, v jejichž bytostném ekonomickém zájmu byla právě stabilizace neklidné situace v době absence akceschopné centrální autority. Zdá se, že krom stavovských rivalit, jak naznačuje autor, bychom mohli uvažovat i o modelu paralelních politických uskupení, která spolu za určitých podmínek spolupracovala. Želet tak opět musíme ztráty hradeckých městských písemností sledovaného období, které by nám mohly poskytnout více podnětů k dalším úvahám.

Je to přitom právě pramenná heuristika, v níž si nelze na adresu Martina Šandery odpustit výtku. Zatímco prameny domácí provenience autor ve svém bádání podchytil, pominul skutečnost, že východočeský prostor byl přirozeným bodem zájmu slezských měst. Zejména ve vratislavských písemnostech tak lze najít řadu dokreslujících, ale i přímých zpráv k období vrcholící politické dráhy Hynce Ptáčka z Pirkštejna. Společně vedené kampani spolku knížectví bezprostředně podléhajících Koruně a Ptáčkova bloku předcházela četná výměna listů a také setkání obou stran. Přes Kladsko a broumovský klášter putovaly zprávy o Janu Koldovi ze Žampachu i pohybech vojenských oddílů. Tyto prameny nejsou s to zásadně proměnit itinerář Hynce Ptáčka, ale u práce, která má potenciál posunout náš pohled na vývoj pohusitských Čech, bychom jejich využití měli předpokládat.

MARTIN ČAPSKÝ

CÍRKEVNÍ A DUCHOVNÍ DĚJINY

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Argo, Praha 2010
(= Edice historické myšlení 49)

504 s., ISBN 978-80-257-0186

Výbor studií přední české medievistky Zdeňky Hledíkové nese bezpochyby výstižný titul, neboť „svět středověké církve“ vždy byl a je ústředním vědeckým tématem a – možno říci – odborným světem autorky. Kniha je rozčleněna do čtyř oddílů, jejichž rozvržení v podstatě kopíruje hlavní okruhy autorčiny vědecké práce: *Církev a společnost, Přesahy do běžného života, Církevní správa a České země a papežství*. Celkem 24 studií bylo publikováno během tří desetiletí (1976–2006) v časopisech a konferenčních sbornících; jedna studie vyšla původně polsky a jedna německy. Na rozdíl od mnoha podobně zaměřených výborů prací českých historiků a historiček, které český knižní trh v posledních letech doslova zaplavují, je potřeba vyzdvihnout, že se Hledíková bilanční příležitosti chopila velmi zodpovědně a s pečlivostí sobě vlastní důsledně doplnila poznámkový aparát jednotlivých studií o své vlastní nové poznatky, novější literaturu a edice pramenů. Protože literatura citovaná v jednotlivých studiích ve svém souhrnu představuje velmi reprezentativní bibliografii k církevním dějinám českých zemí i Evropy

pozdního středověku, je škoda, že kniha není vybavena soupisem tištěných pramenů a literatury.

V úvodu se autorka vyznává, že ji „k církevní problematice [...] přivedly ‚pozitivistické‘ pomocně- a pramenovědné a správně historické studie z téže oblasti, jež [...] časem začala domýšlet v obecnější rovině“, obratem však dodává: „důkladného a dlouhého studia diplomatických pramenů a z nich vyvozených dějin středověké církevní správy nelitují, naopak. Právě to považují za nosné východisko obecnějších závěrů, mají-li být dostatečně zdůvodněny.“ Uvedené vyznání snad můžeme označit za vědecké „krédo“ Zdeňky Hledíkové a za leitmotiv celého jejího díla. Autorčiny dlouhé a důkladné studie vycházejí z poctivé analýzy pramenů, a to téměř vždy v jejich nevydané archivní podobě (edice jsou pak citovány jen jaksí pro úplnost, resp. pro pohodlí čtenáře). Kodikologická, paleografická, diplomatická i právněhistorická analýza je pro Hledíkovou samozřejmým předpokladem jakékoliv interpretace. Pochopení systému kanonického práva, chodu církevní administrativy a vzniku jejích písemností je nezbytnou podmínkou veškerých dalších, sociálně a kulturněhistoricky zaměřených pohledů a hodnocení.

S tímto autorčným „krédem“ ovšem koncepcí recenzované knihy zcela nekoresponduje. Pokud autorka pokládá diplomatické a správní studie za „nosné východisko“ svého díla, pak poněkud udivuje, že církevní správě je věnován až třetí a nejkratší oddíl knihy (s. 329–397). Sem byly zařazeny především dvě – velice cenné – shrnující statě: *Vyvrcholení církevně správního vývoje Čech v době Jana z Jenštejna*, resp. *Pražské arcibiskupství a písemná kulturní ve středověku*. Vedle toho však ve třetím oddílu nalezneme již pouze studii o administraci pražského arcibiskupství před polovinou 15. století (tj. na počátku administrátorského období) a dvě statě o synodálním zákonodárství. Domnívám se, že do třetího oddílu měly být zařazeny ještě některé další autorčiny studie – např. o soudních aktech generálních vikářů, o vizitační praxi v předhusitských Čechách nebo o vzniku děkanátního zřízení. Určité upozadění církevněsprávní problematiky – i když jde o základní pilíř vědeckého díla Zdeňky Hledíkové a o studie trvalé hodnoty, jimiž jen tak neotřese žádná změna paradigmatu – je patrně důsledkem zařazení knihy do *Edice historické myšlení*. Autorka by snad mohla zvážit vydání ještě jednoho výboru studií, jenž by byl zaměřen právě na diplomatiku a církevní správu. Určité by se jednalo o publikaci, kterou by každý český medievista velmi přivítal a která by se stala neopodstatněnou příručkou.

Nejdelší částí recenzované knihy je část první – *Církev a společnost*. Sem byly pojaty především dlouhé studie ze 70. a 80. let věnované hierarchické, ekonomické a sociální struktuře duchovenstva ve středověkých Čechách, vztahu duchovní a světské moci, vztahu české šlechty, českých králů a speciálně Karla IV. k církvi. Společným motivem všech těchto studií je hledání role, jakou církev plnila v české společnosti předhusitské doby, a to ve srovnání s poměry v západní a jižní Evropě. Bylo duchovenstvo v Čechách pozdního 14. století skutečně tak přebujelou, privilegovanou a zámožnou vrstvou? Z čeho pramenilo napětí mezi králem Václavem IV. či šlechtou a církvi na sklonku předhusitské doby? Z jakých kořenů vyrůstala česká reformace? Přestože uvedené studie byly až na jednu výjimku publikovány před rokem 1989, závěry Hledíkové rozhodně nejsou konformní s tehdejšími hlavními proudy českého dějepiscetví; naopak měly velký podíl na revizi pohledu na kořeny husitské revoluce, k nimž české dějepiscetví v 80. a především v 90. letech dospělo. Řečené platí ještě více o trojici studií vzniklých již v 90. letech a věnovaných otázkám religiozity na sklonku předhusitské doby. Ve statě *Úpadek nebo růst? K situaci církve v Čechách ve 14. století* a především v obsáhlejší studii *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století* (která zazněla roku 1999 na husovské konferenci v Římě) se Hledíková příkře rozchází s teorií „krize zesvětlité církve“ a „církevních zlořádů“ jako příčiny vzniku české reformace. Dle Hledíkové byla česká reformace naopak reakcí na zásadní zkrácení pastorační a s ním související prohloubení lidové zbožnosti v Čechách druhé poloviny 14. století. Různé morální nebo právní poklesky duchovenstva nebyly na sklonku předhusitské doby ničím novým ani ničím specificky českým; společnost je však v důsledku překotného postupu christianizace najednou začala vnímat jako vážný problém. Ve statě *Projevy religiozity v Praze v době předhusitské* řeší Hledíková naznačené otázky speciálně pro pražská města, kolébky české reformace. Díky tematické sevřenosti a provázanosti jednotlivých studií představuje první oddíl téměř jakousi malou syntézu.

To už se nedá říci o druhém oddílu, *Přesahy do běžného života*, jenž obsahuje šest studií, které spojuje pouze problematika každodennosti. Autorka zde na několika příkladech poukazuje na možnosti využití církevních pramenů pro různé oblasti středověkého života. Tak např. papežské dispenze osvětlují osudy královských levobočků (což je ukázáno na příkladu nemanželské dcery Václava III. Alžběty a neznámého

levobočka Karla IV. Viléma), narace papežských soudních listin leckdy velmi expresivně dokumentují středověkou kriminalitu, zápisy manželských sporů v aktech katolických administrátorů 15. století představují nedoceněný pramen k dějinám středověkých žen.

Poslední, čtvrtý oddíl *České země a papežství* mapuje zřejmě hlavní oblast vědecké činnosti Zdeňky Hledíkové po roce 1989. Po zásadní studii o *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (na dokladech provizních listin do roku 1342)* jsou zařazeny spíše drobnější příspěvky, které opět poskytují zajímavé vhledy do středověké každodennosti, tentokrát ovšem do každodennosti kuriálního prostředí a světa Čechů, kteří zde dlouhodobě pobývali (Jan IV. z Dražic) resp. trvale působili (Jan z Lokte, Fridrich z Pernštejna).

Kniha *Svět středověké české církve* je jako celek fascinujícím vhledem do prostředí církve, duchovenstva, ale i celé společnosti českých zemí především v závěru předhusitské epochy. V tomto směru kniha nahrazuje syntézu, která zřejmě ještě dlouho nebude napsána. Ačkoliv jde o výbor studií, rozhodně se vyplatí jej přečíst od začátku do konce.

PETR ELBEL

Václav VENTURA, *Spiritualita křesťanského mnišství 2–3, Benediktinské arcidiakonství svatého Vojtěcha a svaté Markéty v Břevnově*, Praha 2010 (= *Pietas benedictina* 19)

456 s., ISBN 978-80-86882-14-7

Křesťanský monasticismus coby významný fenomén intelektuálních, kulturních i sociálních dějin se stal námětem velkoryse koncipovaného počínu Václava Ventura. Kniha *Spiritualita křesťanského mnišství* (resp. její druhý a třetí díl, jež byly poněkud neobvykle vydány společně v jednom svazku) logicky navazuje a důsledně sleduje koncepci i rozvržení svazku úvodního (2006), věnovaného nejranějším počátkům mnišství od formování v egyptských pouštích na přelomu 3. a 4. století a dovedeného do doby Jana Zlatoústého, tedy na samý práh 5. století. Stejně jako předešlý svazek vznikl anotovaný titul ve spolupráci s *Centrem pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, jež funguje při Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

S ohledem na informační obsáhlost shrňme obsah Venturovy knihy toliko orientačně.

Díl druhý sleduje vývoj monasticismu na křesťanském východě, v oblastech Egypta, Palestiny a Sýrie. Obecný trend a situaci Ventura vykresluje na příkladě několika konkrétních osobností, jimiž jsou otcové z Gazy, především Barsanúfios a Jan, Dórotheos z Gazy, Jan Klimax, Maxim Vyznavač, Theodóros Stúdijský a Symeón Nový teolog. Samostatný oddíl je věnován specifickému směru východní křesťanské spirituality, tzv. hésychasmu.

Díl třetí pojednává analogicky mnišství západní, kde jsou představeny zakladatelské osobnosti sv. Jeronýma, Augustina Aurelia či Honorata z Arles. Ventura se obsáhle věnuje šíření monasticismu v Galii coby prvním regionu, kde nový náhled na způsob života ve víře, přicházející z východních provincií, zakořenil. Tuto problematiku autor ilustruje na osudech a dílech Eucheria z Lyonu, Fausta z Riezu, sv. Martina z Tours a jeho životopisce Sulpicia Severa, Paulina z Noly či Caesaria z Arelate. Co jméno, to výrazná osobnost, formující monastické ideje své doby. Přirozeně nelze opomenout vývoj na britských ostrovech a v Irsku, kde sehrává vedle tradičně iniciační osobnosti sv. Patrika hlavní roli sv. Kolumbán, jemuž věnuje Ventura detailní pozornost. Závěr je věnován seznámení s bezprostředním předchůdcem tzv. otce západního mnišství sv. Benedikta z Nursie, anonymním autorem tradičně označovaným jako Mistr (Magistr) a jeho Řeholí.

Z hlediska struktury výkladu Ventura nejprve v kostce představuje životní osudy té které osobnosti na pozadí doby, aby si tak vytvořil logické předpolí k tomu, co je jeho hlavním záměrem. Tím je – plně v souladu s názvem knihy – podrobný rozbor klíčových děl (vlastní teologické spisy, mnišské regule a instrukce, konkrétní dopisy) zvolených osobností, na nichž pak dokládá myšlenkový vývoj autora, jeho odkaz mnišskému hnutí i křesťanské věrouce obecně, stejně tak jako proměny a vývoj samotného monastického ideálu. Ventura nejprve v kostce shrnuje dějiny bádání o daném prameni, poté rozebírá jeho formální strukturu, aby následně přikročil k detailní analýze obsahu. Tyto pasáže bezesporu představují hlavní klad a přínos celé práce. Ačkoliv knize z logiky věci dominuje hledisko teologické či filozofické (záleží na úhlu pohledu), Ventura zdaleka staví také na znalostech, nabízených historiografií či v menší míře lingvistikou, jejichž poznatky úspěšně skládá do podoby celistvého obrazu. Třebaže autor neskrývá svou konfesijní angažovanost, případné obavy z tohoto faktu lze odbýt jako liché: Venturova *Spiritualita křesťanského mnišství* je v první řadě